

Högsta domstolen
Box 2066
103 12 Stockholm

Stockholms Medicinska Biobank ./. riksåklagaren ang. husrannsakan

(Svea hovrätts beslut den 17 april 2018 i mål Ö 3151-18)

Riksåklagaren har förelagts att skyndsamt svara skriftligen på överklagandet.

Jag vill anföra följande

Inställning

Jag bestrider ändring av hovrättens beslut. Jag avstyrker prövningstillstånd.

Bakgrund

I anledning av en förundersökning om grov misshandel begärde åklagaren hos tingsrätten att få göra husrannsakan i Stockholms Medicinska Biobanks (Biobanken) lokaler på Karolinska Universitetssjukhuset i Huddinge, i syfte att söka efter och ta i beslag vävnadsprover från målsäganden Sekretess A.

Målsäganden, Sekretess A, samtyckte till begäran.

Tingsrätten avslog åklagarens begäran.

Efter att åklagaren överklagat tingsrättens beslut förordande hovrätten med stöd av 28 kap. 1 § andra stycket rättegångsbalken att husrannsakan får företas i Biobankens lokaler i syfte att söka efter två vävnadsprover från Sekretess A.

Överklagandet till Högsta domstolen

Biobanken yrkar att förordnandet om husrannsakan ska upphävas.

Som grund för sin talan anger Biobanken i huvudsak följande.

Utredning i brottmål inte utgör något ändamål som vävnadsprover i en biobank får användas för.

Lagen (2002:297) om biobanker i hälso- och sjukvården m.m. har, såvitt gäller aktuellt föremål för husrannsakan, företräde framför rättegångsbalken, allt i enlighet med subsidiaritetsprincipen och övriga grundlagsstadgade principer som gör sig gällande vid användning av straffprocessuella tvångsmedel.

Oaktat detta utgör proportionalitetsprincipen hinder mot husrannsakan, eftersom ett beslut om husrannsakan inte står i rimlig proportion till de intressen som skyddas av biobankslagen.

Samtycke från den person vars prover är föremål för beslag genom husrannsakan utgör inte något sådant undantag till biobankslagen som möjliggör beslag eller övriga tvångsmedel hos en biobank.

Som skäl för prövningstillstånd anges att det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av Högsta domstolen. Vidare att prövningstillstånd bör meddelas då det finns skäl för såväl ändrings- som granskningsdispens.

Som skäl för prejudikatdispens anges att målet rör frågan huruvida subsidiaritet föreligger mellan biobankslagen och rättegångsbalken beträffande frågan om straffprocessuella tvångsåtgärder samt även tillämpningen av proportionalitetsprincipen enligt 28 kap. 3 a § rättegångsbalken.

Grunderna för min inställning

Regler om husrannsakan finns i 28 kap. rättegångsbalken. Regler om beslag finns i 27 kap. samma balk. Reglerna har ett funktionellt samband på så sätt att en husrannsakan ofta är nödvändig för att möjliggöra ett beslag. Rättsligt sett föreligger det sambandet att husrannsakan i beslagssyfte förutsätter att det sökta föremålet kan tas i beslag. I förevarande fall betyder det att ett bifall till ansökan om husrannsakan förutsätter att beslag får göras av de aktuella vävnadsproverna.

Enligt 27 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken får föremål som skäligen kan antas ha betydelse för utredning om brott tas i beslag. I 2 § samma kapitel finns bestämmelser om beslagsförbud, vilka inte är tillämpliga här.

Om förutsättningar för beslag enligt 27 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken är för handen och hinder inte föreligger enligt beslagsförbudet i 2 §, ska enligt 1 § tredje stycket en proportionalitetsbedömning göras. Enligt den bestämmelsen får beslag beslutas endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som beslaget innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse.

Enligt 28 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken får husrannsakan företas i hus, rum eller slutet förvaringsställe för att söka efter föremål som kan tas i beslag eller annars för att utröna omständigheter som kan vara av betydelse för utredning om brottet, om det finns anledning att anta att ett brott har begåtts på vilket fängelse kan följa. Enligt andra stycket gäller att husrannsakan hos annan än den som skäligen kan misstänkas för brottet får företas bara i vissa fall, bl.a. om det finns synnerlig anledning att det vid rannsakingen ska anträffas föremål som kan tas i beslag eller att annan utredning om brottet kan vinnas.

Liksom vid beslag förutsätts vid husrannsakan enligt 28 kap. 3 a § rättegångsbalken att en proportionalitetsbedömning görs. Endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse får således husrannsakan beslutas.

Hovrätten uttalar i sina beslutsskäl bl.a. följande.

Inledningsvis konstaterar hovrätten att lagen (2002:297) om biobanker i hälso- och sjukvården m.m. (biobankslagen) är subsidiär i förhållande till rättegångsbalkens bestämmelser (se 1 kap. 4 § biobankslagen). Från denna regel uppställs ett undantag i nyss nämnda lagrum, nämligen att bestämmelserna i biobankslagens femte kapitel har företräde framför bestämmelser i annan lag. Genom regleringen är det enligt hovrättens mening uppenbart att lagstiftaren har avsett att andra vävnadsprover än de som regleras i lagens femte kapitel om det s.k. PKU-registret inte ska vara undantagna från rättegångsbalkens bestämmelser om straffprocessuella tvångsmedel.

Om ett visst föremål inte får tas i beslag får inte heller en husrannsakan för att söka efter föremålet genomföras (se t.ex. Gunnel Lindberg, Straffprocessuella tvångsmedel, 3:e uppl. s. 565). Den första frågan är således om de aktuella vävnadsproverna får tas i beslag i enlighet med 27 kap. 1 § rättegångsbalken. Hovrätten anser att åklagaren har redovisat tillräckligt konkreta omständigheter avseende hur vävnadsproverna skäligen kan antas ha betydelse för den pågående förundersökningen. Kraven i denna del är således uppfyllda. Vad gäller frågan om proportionalitet enligt 27 kap. 1 § tredje stycket rättegångsbalken, hänvisar hovrätten till resonemanget nedan.

Reglerna om husrannsakan finns i 28 kap. rättegångsbalken. I 1 § föreskrivs att om det finns anledning att anta att ett brott har begåtts på vilket fängelse kan följa, får husrannsakan företas i hus, rum eller slutet förvaringsställe för att söka efter föremål som kan tas i beslag. Hos annan än den som skäligen kan misstänkas för brottet får husrannsakan företas bara om det, såvitt här är av intresse, finns synnerlig anledning att det vid rannsakingen ska anträffas föremål som kan tas i beslag. Enligt 3 a § får husrannsakan beslutas endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse.

Eftersom det är ostridigt att de aktuella vävnadsproverna förvaras i Stockholms Medicinska Biobanks lokaler, är kravet på synnerlig anledning uppfyllt (jfr JO 1985/86 s. 123 och 1988/89 s. 70).

Vad gäller frågan om proportionalitet gör hovrätten följande överväganden. Bestämmelsen i 28 kap. 1 § rättegångsbalken uppställer ingen annan nedre gräns vad gäller kravet på brottets svårhet för att få genomföra husrannsakan

än att det ska vara föreskrivet fängelse för brottet (jfr t.ex. 24 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken avseende häktning). Biobankers verksamhet är emellertid av känslig natur och inom ramen för denna verksamhet behandlas flera integritetskänsliga uppgifter. Detta återspeglas i biobankslagens ändamålsbestämmelse (2 kap. 2 §), vilket skulle kunna anses tala emot att tillåta en husrannsakan för att genomföra de aktuella beslagen.

I detta fall rör brottsmisstanken grov misshandel, som är ett allvarligt brott och för vilket vid tiden för det påstådda brottet inte var föreskrivet lindrigare straff än fängelse ett år. Resultatet av analysen av vävnadsproverna kan ur utredningssynpunkt vara till såväl den misstänktes fördel som till dennes nackdel. Vidare har målsäganden Sekretess A samtyckt till att vävnadsproverna lämnas ut i brottsutredande syfte.

Hovrätten noterar i detta sammanhang att biobankslagens bestämmelser om skadestånd i vissa fall kan medföra att provgivare tillerkänns ersättning vid skada eller kränkning av den personliga integriteten som kan följa av att lagens bestämmelser inte har följts.

Således har den enskilda provgivarens personliga integritet tillmätts ett starkt skyddsintresse enligt lagen (jfr 6 kap. 2 § biobankslagen). Det skyddsintresset är tillvarataget genom Sekretess A:s samtycke.

Sammantaget anser hovrätten att skälen för husrannsakan i syfte att söka efter föremål som kan tas i beslag uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för motstående intressen. Åklagarens begäran om husrannsakan ska därför bifallas och tingsrättens beslut ändras i enlighet därmed.

Min bedömning

Lika med hovrätten anser jag att det är uppenbart att de grundläggande förutsättningarna för husrannsakan är uppfyllda. Åtgärden syftar inte till att beslagta föremål som omfattas av någon bestämmelse om beslagsförbud. Något hinder mot husrannsakan på den grunden finns således inte.

Jag instämmer också i hovrättens bedömning att det föreligger synnerlig anledning att vidta åtgärden eftersom det är uppenbart att man kommer att påträffa de sökta vävnadsproverna.

Biobanken har i sitt överklagande angett att domstolen ska förelägga åklagaren att utreda att de subjektiva rekvisiten för den misstänkta gärningen är uppfyllda innan husrannsakan och beslag genomförs för att utreda den objektiva sidan av brottet. I vart fall att domstolen ska pröva på vilket sätt den genom husrannsakan och beslag företagna utredningsåtgärden kan anses oumbärlig för utredningen innan en sådan åtgärd tillåts. Några sådana krav finns dock inte i bestämmelserna om husrannsakan och beslag. Tvärtom är beviskraven tämligen lågt satta, då det för beslag räcker att föremålet *skäligen kan antas* ha

betydelse för utredning av brott. Jag anser att åklagaren har uppfyllt detta krav med sin redogörelse för vad de aktuella vävnadsproverna kan ha för betydelse för utredningen av brottet.

Frågan är då om åtgärden kan anses proportionerlig. Vid en sådan prövning är det av betydelse huruvida ändamålet med åtgärden kan uppnås med mindre ingripande medel. Som åklagaren angett i sin ansökan har målsäganden en välinställd behandling och därmed obefintliga virusnivåer (vilket torde vara allmänt känt att de är vid välinställda hiv-behandlingar), varför nya prover från målsäganden inte kommer att föra utredningen framåt. Vidare har inspektionen för vård och omsorg (IVO) efter överklagande av biobankens beslut, beslutat att inte lämna ut de efterfrågade proverna till åklagaren.

Det är fråga om förundersökning avseende grov misshandel bestående i uppsåtligt överförande av hiv-smitta. Minimistraflet för brottet är fängelse ett år. För ett brott av förevarande slag torde straffvärdet dock anses vara betydligt högre än minimistraflet. Målsäganden har samtyckt till att de aktuella vävnadsproverna tillförs brottsutredningen. För att kunna ta ställning till huruvida den misstänkte fullbordat brottet är en undersökning av de aktuella vävnadsproverna nödvändiga att utföra.

Som hovrätten angett har den enskilda provgivarens personliga integritet tillmätts ett starkt skyddsintresse i biobankslagen. Mot denna bakgrund är det min uppfattning att målsägandens samtycke till åtgärden måste tillmätas stor vikt vid den proportionalitetsbedömning som ska göras. Jag instämmer i hovrättens bedömning att skälen för åtgärden uppväger de intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för motstående intressen. Hovrättens beslut bör därför fastställas.

Prövningstillstånd

Av 54 kap. 10 § rättegångsbalken följer att prövningstillstånd får meddelas endast om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av Högsta domstolen (prejudikatdispens) eller om det finns synnerliga skäl till sådan prövning, såsom att det finns grund för resning eller att domvillan förekommit eller att målets utgång i hovrätten uppenbarligen beror på grovt förbiseende eller grovt misstag (extraordinär dispens).

För prejudikatdispens krävs att ett avgörande av Högsta domstolen får generell betydelse för bedömningen av framtida mål som innehåller liknande frågeställningar. Den enskildes intresse av att få sin sak prövad kan således inte ligga till grund för prövningstillstånd i Högsta domstolen.

Någon annan grund för prövningstillstånd (gransknings- eller ändringsdispens) finns inte för prövning i Högsta domstolen.

Frågan om huruvida prover från en biobank ska få användas i brottsutredningar har nyligen varit föremål för en statlig utredning (SOU 2018:4). Utredningen

har föreslagit att det ska införas en uttrycklig bestämmelse i rättegångsbalken om att sådana prover inte ska få tas i beslag för utredning av brott (a. bet. s. 72 och 397 f.).

Betänkandet har nyligen remissbehandlats. Åklagarmyndigheten har i yttrande angett bl.a. följande (ÅM2018-688).

Åklagarmyndigheten har i sitt yttrande över det tidigare betänkandet En ny biobankslag (SOU 2010:8) tidigare intagit ståndpunkten att det bör finnas möjlighet att i vissa fall av särskilt allvarlig brottslighet beslagta vävnadsprover från andra biobanker än PKU-biobanken, under förutsättning att sådana möjligheter kringgärdas av omfattande rättssäkerhetsgarantier.

Biobankernas användbarhet i brottsutredande sammanhang är emellertid i dagsläget beroende av att det redan finns en identifierad person. Det innebär att det i denna situation typiskt sett finns andra metoder att ta prover för analys än att använda sig av biobanker. Det inte kan uteslutas att det i framtiden skulle kunna uppkomma en situation där prov ur en biobank skulle kunna ha betydelse för att identifiera en person, även om inte (heller) Åklagarmyndigheten kan ge ett konkret exempel på en sådan situation. Vid sådant förhållande godtar Åklagarmyndigheten därför utredningens argumentation och slutsats att biobanksprover inte får tas i beslag.

Som jag angett ovan är det enligt min uppfattning uppenbart att, enligt nu gällande lagstiftning, rättegångsbalken i ett fall som detta har företräde framför biobankslagen. Något skäl för Högsta domstolen att pröva den frågan kan jag inte se föreligger.

När det gäller proportionalitetsbedömningen bör framhållas att det i detta fall är fråga om vävnadsprov från en målsägande som samtyckt till åtgärden. Förevarande situation torde vara mycket ovanlig. Jag kan inte se att en prövning av förevarande mål är vikt för ledning av rättstillämpningen. Inte minst då det nu finns förslag på ändringar i den lagstiftningen som i så fall ska prövas.

Jag avstyrker prövningstillstånd.

Bevisning

Jag åberopar inte någon bevisning.

Kerstin Skarp

My Hedström

Kopia till

Utvecklingscentrum Malmö

Utvecklingscentrum Göteborg

Åklagarkammaren i Karlstad (AM-11379-16)

Kammaråklagaren Marcus Nyman